

Muntslag en Muntvondsten
in het Gorcumse Wijdschild

De muntslag van Jan IV van Arkel (1327-1360)
en de numismatische vondsten bij het archeologisch
onderzoek naar de restanten van het kasteel van de
heren van Arkel in het Wijdschild te Gorinchem in
augustus 1996.

W.J.Boudestein, augustus 2011

Muntslag en muntvondsten in het Gorcumse Wijdschild.

Zowel begin 19^e eeuw als in de jaren 70 van de 20^e eeuw zijn bij grondwerkzaamheden in het Gorcumse 'Wijdschild' restanten van de burcht van de Arkels aangetroffen. Evenals bij de opgraving in augustus 1996 zijn er ook enkele voorwerpen gevonden, die duidelijk uit het kasteel afkomstig moeten zijn.

Uit de thans beschikbare literatuur kan worden aangenomen, dat door Jan IV van Arkel (1327-1360) in zijn kasteel gedurende korte tijd, vermoedelijk in 1340, op eigen naam enkele munten zijn geslagen. Deze kortstondige muntproductie zal van zeer beperkte omvang zijn geweest.

Er werden navolgingen geslagen van de 'Tournooise', een populaire, oorspronkelijk Franse munt uit 1266, en mogelijk ook een munt ter waarde van de helft van deze 'Tourse groot'.

Het laatstgenoemde type is nooit teruggevonden. Van de 'Tournooise' op naam van Jan van Arkel is vermoedelijk slechts één exemplaar bewaard gebleven, dat sinds 1880 aanwezig is in de collectie van het Geldmuseum.

Deze 'Arkelse' muntslag vond plaats tijdens de afwezigheid van de Hollandse graaf Willem IV (1337-1345) wegens diens reis naar Avignon, waar hij bij paus Benedictus XII ging pleiten voor de benoeming van Jan's halfbroer tot bisschop van Utrecht, als opvolger van de op 1 juni 1340 overleden bisschop Jan van Diest. Voor de duur van zijn uitlandigheid had graaf Willem van Holland aan Jan van Arkel volmacht verstrekt om hem te vervangen als zijn stadhouder en als gouverneur van het Neder-Sticht.

Na zijn terugkeer uit Avignon heeft Willem IV wegens aantasting van zijn grafelijk muntrecht en van het Dordtse muntmonopolie een eind gemaakt aan de eigenmachtige muntslag van Jan van Arkel.

Helaas zijn bij de opgravingen in augustus 1996 geen aanwijzingen of materialen gevonden waarmee de aanwezigheid van een muntatelier zou kunnen worden bevestigd.

Wel is een tweetal interessante munten gevonden, beiden uit de tijd, dat het kasteel door de Arkelse heren werd bewoond. Het betreft een zilveren dubbele groot 'botdrager' van Philips de Stoute (1384-1404) emissie 1389, en de helft van een Rijnse goudgulden uit de periode 1371-1414 ten name van de Keulse aartsbisschop Frederik II van Saarwerden.

Voor de laatstgenoemde vondst is bijzonder. De halve munt is bij het schoonmaken helaas in drie stukken gebroken. Onlangs is gebleken, dat de drie fragmenten samen 1,7 gram wegen, vrijwel de helft van het correcte gewicht van een Rijnse goudgulden van ca. 3,5 gram (van Gelder 268).

Met name in Duitse gebieden was het destijds niet ongebruikelijk bij gebrek aan 'passende' munten, een muntstuk met een hogere waarde doormidden te knippen. Het is dus aannemelijk, dat de halve goudgulden als pasmunt of wisselgeld heeft gediend.

De munten zijn vermoedelijk gebruikt bij transacties door Otto van Arkel of zijn zoon Jan V, voordat de Arkelse burcht in 1407 in handen kwam van de Hollandse graaf Willem VI (1404-1417).

Notitie

De muntslag van Jan IV van Arkel (1327-1360).

Tournooise z.j.

Zilveren munt van 1 gros tournois ter waarde van 12 denier tournois van Jan IV van Arkel (1327-1360); ca. 25 mm.

Voorzijde: Châtel tournois met omschrift binnen sierrand van twaalf lelies; omschrift: + TVRONVS.CIVIS (van de stad Tours).

Keerzijde: kort gevoet kruis binnen omschrift: + IOHANNES.DE.ARKLE (Jan van Arkel) en muntspreuk: BNDICTV:SIT:NOME:DNI: NRI:DEI:IHV:XPI (gezegd zij de naam van God onze Heer Jezus Christus).

Deze uiterst zeldzame munt, een navolging van een oorspronkelijk Franse munt, is vermoedelijk in 1340 of kort daarna geslagen in het kasteel van de heren van Arkel in het 'Wijdschild' ten oosten van de stad Gorinchem.

Mogelijk is door Jan van Arkel ook een halve Tournooise geslagen. Deze munt is echter niet teruggevonden.

Opmerkingen

De Tournooise of gros tournois, een grote zilveren munt van 12 denier of penningen tournois, ook wel Tourse groot genoemd, werd in 1266 ingevoerd door koning Lodewijk IX 'de Heilige' van Frankrijk (1226-1270), en werd daarna ook geslagen door de opvolgende vorsten. Later verspreidde de gros tournois zich over heel West-Europa en werd daar veelvuldig geïmiteerd. In de Nederlanden bleven de Franse originelen en de talrijke navolgingen tot ver in de 14^e eeuw het meest voorkomende zilvergeld.

Literatuur

E.J.A.van Beek (red.), Encyclopedie van munten en bankbiljetten, Houten 1986, blz. A 61 'Arkel' (de afgebeelde munt van Jan IV van Arkel is hier ten onrechte toegeschreven aan de Utrechtse bisschop Jan van Arkel).

H.Enno van Gelder, De Nederlandse munten, Aula 213, zesde druk, Utrecht/Antwerpen 1976.

J.J.Grolle, Muntende ministerialen in Over-Sticht en Holland gedurende de 13^e en 14^e eeuw, Amsterdam 2002, blz. 12-14, 106-108, 113, 201-204 en 249.

J.R.de Mey, Le gros tournois et ses imitations, Brussel 1982, nr. 190.

John Porteous, Aangemunt en nagemunt, Amsterdam 1968, blz. 14, afb. 3-4.

Revue Belge de Numismatique (RBN) 1860, pagina 62.

Notitie

Vlaanderen, dubbele groot 'botdrager' z.j.

KB5(8/96)

Zilveren dubbele groot of 'botdrager' van Philips de Stoute (1384-1404), emissie 1389.

Voorzijde: Zittende leeuw met wapenmantel in binnencirkel;
omschrift: ✱ PHILIPP.DEI.G.DX.BVRG.Z.COM.FLAND
(Philips bij de gratie Gods hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen).

Keerzijde: Lang gevoet kruis over Bourgondisch wapen in binnencirkel;
omschrift: ✱ SIT.NOME.DOMINI.BENEDICTVM
(gezegend zij de naam des Heren).

De munt is gevonden bij de opgravingen naar de restanten van het kasteel van de heren van Arkel aan de Dalemse dijk in Gorcum-Oost in augustus 1996.

Opmerkingen

De dubbele groot, zilveren plak of botdrager (= helmdrager) werd in 1365 voor het eerst in Vlaanderen in omloop gebracht door Lodewijk van Male (1346-1384) en vervolgens in verschillende typen aangemunt door de opvolgende Bourgondische vorsten. De nieuwe munt vond al spoedig navolging in andere Nederlandse gewesten, met aangepaste omschriften, doch met vrijwel identieke beeldenaars. De naam 'botdrager' ontleent de munt aan de op de voorzijde van het oorspronkelijke type afgebeelde leeuw met een potsierlijke, bepluimde helm op de kop. In de 15^e eeuw was deze munt onder de naam 'stuiver' een van de belangrijkste munten in de Bourgondische Nederlanden. Onder die naam werd de munt later ook de basis van het geldstelsel in de Republiek van de Noordelijke Nederlanden.

Literatuur

Bert van Beek, *Geld*, Alphen aan den Rijn/Brussel 1987, blz. 30-32.

H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, Aula 213, zesde druk, Utrecht/Antwerpen 1976.

John Porteous, *Aangemunt en nagemunt*, Amsterdam 1968, blz. 21-23.

Expertise drs. A.Pol, KPK Leiden; Deschamps VIII.18; Vanhoudt G. 2635.

W.J. Boudestein, september 1998

Toelichting bij de afbeelding van de munt van Jan IV van Arkel in de Encyclopedie van munten en bankbiljetten (1986), blz. A 61, 'Arkel':

Arkel, voormalige heerlijkheid; afgebeeld is de 'Tournooise' of 'Tourse groot' van Jan IV van Arkel (1327-1360), zilver, zonder jaar, ware grootte ca. 25 mm.

De munt is hier echter ten onrechte toegeschreven aan Jan's halfbroer, de Utrechtse bisschop Jan van Arkel (1342-1364).

Deze munt is vermoedelijk in 1340 geslagen in het Arkelse kasteel in het Wijdschild bij Gorinchem en heeft niets uitstaande met de omstreden muntslag in de stad Gorinchem aan het eind van de 16^e eeuw. Zie hiervoor mijn publicatie 'Muntslag te Gorinchem 1583-1591, Historische Reeks Oud-Gorcum, nr.5, 1992.

W.J.Boudestein, augustus 2011



Argentinië, La Rioja, 8 reales 1838, zilver.

tino).

De snelle opeenvolging van munteenheden in de laatste paar jaren maakt regelmatige muntslag niet mogelijk. Na 1981 is er alleen een beperkte serie in 1983 verschenen. De circulatie bestaat hoofdzakelijk uit bankbiljetten waarbij waarden tot 1.000.000 nieuwe pesos voorgekomen zijn.

argentino, Argentijnse gouden munt van 5 pesos, geslagen vanaf de invoering van het decimale stelsel in 1881 tot 1896. Naast de hele argentino zijn er ook enkele halve argentino's geslagen.

argent-le-roy, Franse benaming voor → koningszilver, een Middeleeuwse term voor een zilverlegering met een gehalte van 11½ penningen fijn (= gehalte van 0,958).

ariary, munteenheid van de Democratische Republiek → Madagaskar

ter waarde van 5 Malagasyfrank, ingevoerd in 1978. Er zijn in 1978 nikkelstukken van 10 en 20 ariary geslagen, met daarnaast een beperkte oplage in zilver voor verzamelaars.



Malagasy (Madagascar), 10 ariary 1978, nikkel.

Ariën aan de Leie, Nederlandse naam voor → Aire-sur-la-Lys.

Arkel, voormalige heerlijkheid in de provincie Zuid-Holland, met → Gorinchem als hoofdstad. Op een aantal munten van de stad Gorinchem, geslagen tussen 1585 en 1591, komt het wapen van Arkel voor en wordt in het omschrift naar de heerlijkheid verwezen, waarschijnlijk omdat de stad als bezitter van de heerlijkheid Arkel het muntrecht pretendeerde.



Arkel, heerlijkheid ?, Jan van Arkel (1342-1364), Tourse groot, zilver.

De exacte plaats waar de munten werden gevonden is niet bekend. Aangenomen wordt dat de vondsten werden gedaan op het terrein van de voormalige voorburcht, waar wellicht ook het kantoor van de tesorier, rentmeester of secretaris was gevestigd.

Literatuur

Anja Broeken, Gorcumse bodemschatten, Gorcumse monumentenreeks, deel 12, Stichting Merewade, Gorinchem 2006, blz. 26-31.

Pieter Floore, Het kasteel van de heren van Arkel, in Oud-Gorcum Varia 1998, nr. 41, blz. 199-202.

H.Enno van Gelder, De Nederlandse munten, Aula 213, vijfde druk, Utrecht/Antwerpen 1972.

J.J.Grolle, Muntende ministerialen in Over-Sticht en Holland gedurende de 13^e en 14^e eeuw, Amsterdam 2002, blz. 106-108, 113, 201-204 en 249.

M.J.Waale, Gorinchem en de Arkelse kastelen, in De Arkelse oorlog 1401-1412, Hilversum 1990, blz. 171-185.

M.J.Waale, Het Arkelse kasteel in het Wijdschild bij Gorinchem, in Oud-Gorcum Varia 1990, nr.19, blz. 137-148.

Bijlagen

Vondstbeschrijvingen van de twee munten, gevonden bij de opgravingen in augustus 1996; september 1998, KB5(8/96).

Notitie over de muntslag van Jan IV van Arkel (1327-1360); augustus 2011.

Toelichting bij de afbeelding van de munt van Jan IV van Arkel in de Encyclopedie van munten en bankbiljetten (1986); augustus 2011.

W.J.Boudestein, augustus 2011

Collectie

Geldmuseum Utrecht: inventaris KPK nr. NM 05348, verworven in 1880; gewicht 4,012 gram.

W.J.Boudestein, augustus 2011